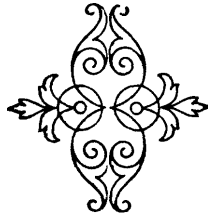

HÓDINKA TIVADAR dr.:

HARC A HÁBORÚ ELLEN

- ESSAY. -

KIADTA ÉS NYOMTA A „MINERVA” KÖNYVNYOMTATÓ MŰHELYE
PRESOV-EPERJESEN 1925.

Mr. Henry Fordnak,
a béke nemes barátjának.

A békegondolat hitelét nemcsak a garázda háború rontja, hanem a gyámoltalan békevágy is, amely az istenek szótárából kölcsönzőit jelzőivel („örök” béke, „világ” béke), a béke emberi fogalmát transzcendens mázzal vonja be s ezzel megfosztja a realitás természetes színétől.

Az istenek, ha éppen kedvük szottyán, cseveghetnek az örökjbékéről is, amely az ő elgondolásukban, már bizonyosan nem szinonimája a világbékének. Hozzájuk illik a horizonttalan téma és illik az, időtlen idejű jelző, amelynek mitikus zománca alatt, a Végtelen húzódik meg.

De ember, oly vonatkozásban, mintha bármi köze lehetne hozzá, ne vegye szájára, mert az isteni epiteton megcsúfolja, amint megcsúfolta Kantot is, a legnagyobbak közül valót.

/

Kant esete.

Kant minden műve között a „Zum ewigen Frieden” a legkevésbé kanti. A nagy gondolkodót nem az ingéniuma hagyja cserben, amely csodás fénnel ragyog ebben a munkájában is, hanem az elhíttetés művészete. Ha még annyiszor olvassuk is el e nevezetes művét; és, ha még annyira szeretnénk is meggyőzettetni: nem és nem tudunk hinni Kant örök békéjében és az az érzésünk, hogy a próféta maga sem tud eléggé hinni benne.

Művének már a bevezetése is szokatlan.

„Egy holland vendégfogadósnak temetőt ábrázoló cégtábláján ez a szatirikus felírás olvasható: Az örök békéhez”.

Az olvasót zavarja a „filozofikus tervezet” címének és a cégtábla „szatirikus felírás”-ának azonossága, zavarja a sötét képből áradó csüggeteg hangulat s az az impressziója, hogy Kant perszifálja az örök békét.

A sötét kép lehangoló hatását a hozzáfűzött reflexziók nem enyhítik, a reflexziókhöz függesztett „clausula salvatoria” pedig, amivel Kant művét a „rosszhiszemű magyarázat” ellen igyekszik „biztosítani”, de amit nyomon követ az olvasónak az a gyanúja, hogy a félelmetlen Kant ez egyszer fél, tart valamitől, még fokozza.

Utóbb, az „előzetes” és „definitív cikkek” hatása alatt szabadulunk a persziflázs gondolatától, ekkor azonban az a tapasztalat lep meg, hogy Kant, aki biztos kézzel ragadja meg a békegondolat üstökét, azt menten el is engedi.

„Államokra nézve, egymásközi viszonyukban, a törvénytelen állapot, csupa háborút tartalmaz. Ebből az ész szerint, csak egy kivezető út lehetséges: az államok is, épp úgy, mint az egyes emberek, adják fel vad (törvénytelen) szabadságukat, kényszerítő nyilvános törvényeknek vessék alá magukat s úgy alapítsák meg a népek államát. Ez a civitas gentium folyton növekedne, míg végre a földkerekség minden népét magában foglalná.”

Kant e megállapításával, a békegondolat legmagasabb csúcsára ér. Feljebb, már csak a fantasztikum emelkedhetik. Érdeklődésünk lélegzetfójtottan fordul a „civitas gentium” felé s szentül hisszük, hogy most már a jövő ez államának gondolati kiépítésére kerül a sor.

Mily csalódás. Kant hirtelen, váratlan, meglepetésszerűen, bevonja vitorláit:

„Ezt azonban az államok nem akarják, mert ellenkezik a népek jogáról vallott felfogásukkal s így, ami in thesi helyes, azt in hypothesi elvetik. Ekként a világműködés pozitív eszméje helyett, ha nem akarjuk, hogy minden elvesszen, csupán a háborút elhárító, állandóan fennálló és mindég terjeszkedő szövetségnek (foedus pacificum) negatív surrogatuma tartóztathatja fel a jogtól iszonyodó, ellenséges hajlamok áramát, még az is, csak a kitörés állandó veszélye mellett.”

Biz ez kompromisszum, még pedig a javából való. És, mert tudjuk, hogy a kompromisszum valójában a nacionalizmus politikai ideológiájának szól, már azt is tudjuk, hogy Kant mitől fél: attól, hogy a reakcionárius porosz kormány, amely Kantra, két évvel előbb, 1793-ban megjelent „A vallás a tiszta ész határain belül” című műve miatt is neheztelt, ebbe a munkájába kozmopolita-hajlandóságot, más szóval, hazafiatlanságot talál belemagyarázni.

Babics Mihály, aki, hogy Kant e művét teljesen hozzáférhetővé tegye a magyar olvasóközönség számára, nagyon értékes fordítását, amely nem a szavak tükrét, hanem az értelem lelkét adja, gáláns lovagiassággal igyekszik menteni:

„Ezt a kompromisszumos megoldást nem gondoljuk kielégítőnek. Mellőzhetetlennek hisszük a baj pszichológiai gyökereit megszüntetni; s nem látjuk be, miért volna ez lehetetlen. Hisz tudjuk, hogy az ideológiák maguk is halandók s ha egyszer a gondolat szabadon ragyoghat rájuk, lassan, de biztosan, eloszlanak. Ki él ma már a vallásháborúk ideológiájában? Meg kell azonban gondolni, hogy a feladat, amelyet Kant itt maga elé tűzött, csak ennyi volt: megmutatni a békegondolat megvalósításának lehetőségét és módját a mai szellemi és erkölcsi feltételek mellett, tehát a jelenlegi ideológia keretein belül.”

Igen ám, csak hogy Kant elméletének legnagyobb hibája éppen az, hogy lehetőnek véli a lehetetlent: a viszonylagos vagy bárminő békét, a jelenlegi ideológia keretein belül. A valóság az, hogy amíg ebben az ideológiában élünk, a béke csak jámbor óhajtás lehet, mert a háború mandragóra-bokrának gyökerei éppen ennek az ideológiának fertőzött talajába kapaszkodnak.

E sarkalatos hiba magával vonja a többit. Hogy csak a legjellemzőbbet említsük: Kant ez ideológia kereteibe iparkodik beállí-

tani az erkölcsös politika gondolatát is. Hozzátehetjük, hogy jobb meggyőződése ellenére. Mert annak, aki tudja, hogy erkölcs és politika összeférhetetlenek (annyira tudja, hogy műve egyik fejezetének íme is ez: „Az erkölcs és politika összeférhetetlenségéről az örök béke céljaiban”), tudnia kell azt is, hogy a politika, amíg az ideológia nem változik, csak erkölcstelen lehet. Az idevonatkozó fejtegetései arcára tapasztott szépségtapaszt („A valódi politika egyetlen lépést sem tehet nélkül, hogy ne hódolt volna előbb a morálnak. A politika önmagában nehéz művészet. de egyesítése a morállal egyáltalában nem művészet. Mert mihelyt a kettő egymásai ellenkezik, a morál metszi ketté a csomót, amit a politika nem tud feloldani”) még feltűnőbbé teszi a nemes arc sápadtságát, mert az, amit Kant „valódi” politikának nevez, nem a politikus gyakorlati, hanem a filozóf elméleti politikája. S midőn látjuk, hogy Kant csodás ingéniumának kincseit mily tékozló bőkezűséggel pazarolja az alapjában hibás étel igazolására, fájdalmas kíváncsisággal találgatjuk: hová, mily izédítő magasságba emelhetette volna a békegondolatot, ha akkor, amikor a civitas gentiummal már megfogta a gondolat üstökét, nem megedi el, hanem a takarodó helyett, ébresztőt fúj?

Így csúfolta meg Kantot az isteni epiteton. S csak az a szerencsénk, hogy ennek a napnak a foltjai is világítanak.

Ha a béke egyetlen lehetősége a civitas gentium; de megvalósításának egy ideológia áll az útjában: nyilvánvaló, hogy a megoldás culcsát nem a kompromisszumban, hanem az akadály elhárításában kell keresnünk.

Az akadály azonban nem testi, fizikai, hanem testetlen, az emberség lelki és gondolatvilágában rejtőző, az ily akadályokat pedig láb ilól eltenni, teóriák ördögűző szólamaival és furkósbottal sem lehet.

Az ideológiát csak ideológia teheti el láb alól.

De az ideológiák, az eszmék sokszázados erjedésének egy-egy civilizációban lerakódó gondolat-jegecei. Új ideológiáról tehát, csak új civilizációval kapcsolatban beszélhetünk.

II.

Új civilizáció.

Ha a civilizációkat úgy cserélgetnők, mint ahogy a szeretőinket szoktuk cserélgetni, oly, de oly egyszerű lenne a dolog: a régi szeretőt, aki a vallási és nemzeti harcok, inkvizíciók és pogromok pásztoróráin keresztül, csak a világháború nászágyához tudott elvezetni minket, meguntuk, tehát szélnek eresztjük s arra törekszünk, hogy helyette egy másik, egy új, egy kevésbé perverz hajlamú szeretőre tegyünk szert.

De a civilizációk folyama nem az emberi akarat és nem az emberi akaratelhatározás hegyeiből ered, következésképen, az új civilizációra „törekvés” épp oly hiú, mint akár a folyam irányításának a szándéka.

Ez a tétel azonban, amely in abstracto helyes: in concreto nem helyes. Mert, bár a civilizációk lélektanából hiányzik a tudatosság vonása: az a civilizáció, amely már eljutott az ismeret e fokára, tudatatlannak sem mondható.

Persze, ez nem annyit jelent, hogy hajrá, most már az új civilizáció számára akár programot is adhatunk, hanem csupán annyit, hogy tudatosságunk egyengetheti az új civilizáció útját.

Egyébként az a tapasztalat, hogy az Idő kapuján civilizáció civilizációnak adja kezébe a kilincset, egymagában is jogosulttá teszi a feltevést, hogy a mi civilizációnk sem az utolsó, hanem arra egy másik, egy új civilizáció következik.

Tehát egyelőre csak pusztá feltevésről van szó?

Ó, nem, az, akinek jó a füle, már az új civilizációnak a régi civilizáció roskatag épületét bontogató csákányütéseit is hallhatja.

Különböző munkacsoportokban, különböző jelszavak (pacifizmus, internacionalizmus, szocializmus, liberalizmus, szabadgondolkodás, szabadkőművesség, világnyelv, világvallás, stb.) ütemére, millió és millió munkáskéz csákánya lendül.

Minket, akik — több önbizalommal, mint képességgel és hivatottsággal — a kanti hiba korrigálására vállalkoztunk, a pacifizmus mellett, amelynek mi is harcosai vagyunk, főleg a királyi művészet és az internacionalizmus érdekel.

A szabadkőművesség azért, mert benne látjuk az új civilizáció „civitas gentium”-ának eleddig legtökéletesebb modelljét: a föld minden államára kiterjedő azt a gigantikus — jogi és etikai lényege szerint is — „erkölcsi” testületet, amely a „vallás” és a „haza” divergens erőit, a vallások és országhatároktól független „szeretet” egységesítő hatalmával igyekszik lefegyverezni.

Az internacionalizmus pedig azért érdekel minket, mert annak az ideológiának üzen hatat, amely Kantot meghátrálásra kényszerítette. Annyira azonban mégsem érdekel, hogy hibáit észre ne vennők.

Az internacionalizmus legfőbb hibája, hogy a nemzetek testvériesülésének épületét a „haza” romjain akarja felépíteni, „nemzetköziségbe tehát voltaképen „nemzetietlenség”.

A haza fogalmát, amely a születés, család, rokonság, elődök, tradíciók és gyermekkori emlékek eltéphetlen gyökérszálaival az emberi lélek legintimussabb mélységeibe nyúl: az új civilizációba is át kell mentenünk. Nem pietásból, hanem azért, mert szükség van rá a nemzetek kulturális és gazdasági versenyében, ahol hatalmas, más-sal nem is pótolható, lendítő erőt képvisel.

Nem a hazát kell megölnünk, hanem a „hazaszeretet” fogalmát kell az általános (isteni) törvények szellemében kimélyítenünk.

Egyelőre azonban szeretni sem tudunk. Pedig tudtunk valamikor. A hajdani szeretet emlékét, amely egyszersmind az emberiség legnagyobb, legragyogóbb és legcsodálatosabb hőstettének is emléke, Egyiptom és India történelme őrzi. Egyiptom történelmében van egy

ezeresztendő békekorszak. (Tudjátok, mit jelent ez? Azt jelenti, hogy ha ezer esztendeig meg tudunk lenni háború nélkül: meg tudunk lenni százezer esztendeig is.) India népe pedig, az állatokra is kiterjedő érzékeny szeretetében, lemondott a húsevésről. (Tudjátok, mit jelent ez? Azt jelenti, hogy ha le tudunk mondani az állati hús evéséről: le tudunk mondani az emberhús fogyasztásáról is.) Ó, mily alantasak, mily embertelenek és mily esztelenek, e két hőstetthez képest, a harcmezők „hőstett”-ei.

Tudunk, bizony tudunk valamikor szeretni. És semmi kétség, tudunk majd szeretni ismét. Az „Il cuore” már tankönyv a japán elemi iskolákban, Tagore pedig Ázsiából kiált át hozzánk:

„A világ minden emberi fajának egyesült erővel kell felépítenie az emberiség történetét. Amíg a népek a politikáért elárulják lelkiismeretüket és bálványt csinálnak hazájukból, addig nem ismerték fel igazi céljukat...”

Ez a cél pedig mindaddig, amíg az élet értelmén borongó homály el nem oszlik, csak a tökéletesedés lehet, amely megfelel a fejlődés törvényeinek és megfelel a lehető legtöbb ember lehető legteljesebb boldogságára törekvő emberi ideálnak. Mivel pedig a tökéletesség lelke a szeretet: a tökéletesedés lelke sem lehet más. Szeretet nélkül a bölcsek kövének birtokában is, Lázárok vagyunk: vak önzésünk világtalan Lázárai, félemberek, félállatok.

S higyjétek el, a szeretet méhecskéi már munkában vannak és gyűjtik a mézet a virágok hímporából. A virágok? Ó, ki tudná elsorolni a millió és millió virág nevét, amely a Művészet fejedelmi kertjeiben, a Tudomány visszhangos rengetegekében, az Irodalom határtalan mezőin s a mindezek szülője, az Élet végtelenbe nyúló ormain, nyílik? A virágok hímpora? A Szép és a Jó. A Szép a formák szeretetével kedveltetni meg annak a szeretetnek a lényegét, amelynek visszaverődő fénye: a Jó.

De a szeretet isteni derűjében, amely az emberi dolgoknak nemcsak az arcát, hanem az értelmét is megváltoztatja: a „haza” sem lehet többé az az ágyúk hangján döngő, haragos istenség, aki csaták villámai közt trónol és gyermekei életét követeli áldozatul, hanem szelid, halkszavú, jóságos istennővé szellemül, akinek leghőbb kívánsága, hogy gyermekei hasznos és boldog életet éljenek, amint a „vallás” is ráeszmél arra az igazságra, hogy a sok-sok Isten (Jézus, Jehova, Allah, stb.) egy és ugyanaz az Isten, a Lét forrása, értelme és lelke, akinek lennie kell, mert ha nem lenne, mi sem lennénk és aki nem a szolgálai, nemtelen bosszúállásnak, hanem a királyi megértő és megbocsátó szeretetnek az Istene.

Azon a napon, amelyen meggyőződésünkkel válik az a félénken bujkáló sejtelmünk, hogy a hazát hasznos életünkkel szeretjük, nem pedig haszontalan halálunkkal és hogy „ne ölj” annyit is jelent, hogy ne ölj: meghal a háború és meghal a forradalmak véres bizonytalansága.

De, bár bizonyos, hogy az új civilizáció új világszemléletet tételez fel, az is bizonyos, hogy a modern világszemlélet, amely kezdet-

ben tisztán külső, ésszel ellenőrizhető szemlélet volt, ma, a spenceri igazság („Minél nagyobb az érzékeinkkel kitapogatható világ, annál nagyobb a föléje boruló ismeretlen horizontja”) valamint amaz igazság hatása alatt, hogy az „ismeretlen” közelébe csak intuíciónkkal férközhetünk, már tág teret enged a belső, az intuitív-szemléletnek is. És pedig nemcsak a filozófiában, ahonnan kiindult; nemcsak a költészetben és a képzőművészetben, ahová — új, forradalmi, sokak szerint: ködös, homályos, értelmetlen irányokat teremtve — legelőbb jutott el: hanem az eszmék közössége révén, a gyakorlati tudományokban is, főleg az orvostudományban, amely az intuitív-szemlélet eredményeit (gondolatátvitel, szuggesztió, hipnózis, stb.) saját céljai szolgálatában igyekszik érvényesíteni. A spiritizmust is, amely lényegében azonos a pogány és zsidóókor szellemidézésével, ez a szemlélet vetette felszínre.

Fejtegetéseink során ugyan már eljutottunk oda, hogy a békét csak a régi ideológiával szakító, új civilizáció hozhatja meg és, hogy ez új civilizáció útját tudatosságunk egyengetheti, de, hogy miként egyengetheti és, hogy a szegény legyecskék miként szabadulhatnak a régi ideológia pókhálójából, még mit sem tudunk.

Sejtjük, hogy a probléma a „nevelés”-en fordul meg, mert hiszen maga a hazaszeretet is, belénknevelt érzés, de mi haszna, ha e sejtelmünkön árnyékként gubbaszt az a bizonyosság, hogy a nevelés két főtenyezője, az „iskola” és a „sajtó”, nem független, állami gyámokdás alatt áll.

Az iskola felszabadítására, gondolnunk sem szabad. Ki legyen az iskola gyámja, ha nem az állam?

Annál többet gondolkozhatunk a sajtó emancipációjáról.

Kant „Titkos cikk”-ének lényege („A háborúra felkészült államok kötelesek tanácsba vonni a filozófusok maximált a nyilvános béke feltételeiről”) minthogy az állam a filozófusok makszimáit csak a sajtó útján vonhatja tanácsba, közvetve, szintén a sajtó fontosságát akcentuálja.

Feladatának azonban csak a szabad sajtó felelhet meg. Az érv, hogy a „sajtószabadság kétélű fegyver”, mert a „helyes” mellett a „helytelen”-t is szabadalmazza, mit sem mond. Egyrészt, mert a sajtó és az olvasóközönség közti kongeniális viszony kizárja, hogy a sajtó túlságosan testes „békák”-at nyelessen az olvasóval (ezeket a „hírlapi kacsák” számára tartogatja), másrészt, mert arra a kérdésre, hogy mi a helyes, mi a jó, — mivel a jót jóvá nem a szándék, hanem a hatás érleli — csak a jövő válaszolhat. Ez utóbbi gondolatot találóbban és szabatosabban fejezi ki Babics Mihály:

„Nehéz eldönteni, hogy mi helyes: de eldönti maga az élet és idő. Mert az igazság — ha csak egyszer nyilvánosan kimondani engedik — automatikusan érvényesül.”

Ámde a sajtó nem szabad. Hogy mennyire nem az, éppen háborúk idején világlik ki, amikor a sajtónak még jobb meggyőző-

dése ellenére is, a háború nagydobját kell ütnie és zengenie a vérontás dicsőségét.

Ennek az áldatlan állapotnak az ódiумát a sajtó az állani nyakába varrja, pedig a főhibás nem az állam, hanem maga a sajtó, amely máig sem ébredt hivatása tudatára és mert nemcsak a kötelességeit, hanem a jogait sem ismeri, eszközévé válik az uralkodó áramlatnak; ha ez áramlat nacionalista: ő is nacionalizálódik. Ha ismerné kötelességeit, tudná, hogy — mivel a sajtó par excellence az emberiség egyetemes érdekeinek a tolmácsa — speciális érdekeknek csak az esetben állhat szolgálatába, ha ezek nem ellenkeznek az egyetemes érdekekkel. Ha pedig jogait ismerné, tudná, hogy azoknak érvényt csak a nemzetközi szervezkedés szerezhethet, amely céltudatos és egyöntetűvé teszi a sajtó munkáját és megteremti a testületi szellemet.

A testületi szellem mai fejletlensége, úgy az általános érvényű erkölcsi normák szerint igazodó újságírói morálnak, mint a szolidaritás érzésének kifejlődését, gátolja. S míg emez azzal a veszedelemmel fenyegeti a „helyes” véleményt, hogy magára marad, amaz megfosztja a sajtót a jelentős kérdésekben való egységes állásfoglalás súlyától és tekintélyétől... De mi történnék, ha a mankókon bicegőnek egy szép napon eszébe jutna, hogy eldobálja a mankóit és — eb ura farka — sarkára állva, a háború mindennemű dicséretét az „újságírói tisztesség”-be ütköző cselekedetnek minősítené?

A sajtónak tehát minden egyebet megelőzőn, kézzel-lábbal arra kell törekednie, hogy — esetleg a nevükben már „nemzetközi” sajtókongresszusok útján — kiépítse a sajtó valóságos nemzetközi szervezetét.

Ha ez sikerül (pedig a sikert — midőn az agitáció leghatalmasabb eszköze is a sajtó kezében van: — csak az indolencia gáncsolhatja el), a nagykegyesen „hetedik”-nek keresztelt „nagy hatalom” a föld első hatalmasságává válik s a többi hatalmasság úgy táncol, ahogy ő fütyül.

Igaz, a sajtó nevelésének eredményeit még ez esetben is meg hiúsíthatná a nevelés másik főtenyezője, az iskola. De, hátha gyámját, az államot szabadítanók fel?

Tehát az állam nem szabad?

Az állam a legkeservesebb, a legmegalázóbb és a legerkölcstelenebb rabságban szenved: saját „fenség”-ének a rabja. A szuverinitás néven ismert amaz „államfenség”-nek, amely az államok jogvitái mérlegének serpenyőjébe, épp oly tömör önérzettel, mint amily laza lelkiismerettel, az állampolgárok jóléte árán vásárolt kardot dobja.

III.

Az állam felszabadítása.

A Teremtés koronája, a föld királya: az ember. Nem az angol, orosz, francia, német, japán s a többi nyelvű és nemzetséggű ember, hanem az ember. Nem is a keresztény, zsidó, mohamedán s a többi

vallású ember, hanem az ember. Es nem is a fehér vagy színes ember, hanem az ember. Az az ember, aki — pars pro toto — megszemélyesítője az emberiség, az emberek összesége, röviden, a „nép” fogalmának.

A nép fogalma független az országhatárok fogalmától. A nép: határtalan. Ki tudná megmondani, hogy annak az óriási élőláncnak, amelynek minden láncszeme egy ember, hol van a vége, hol van a határa? Hátha ezt a gigászi láncot a kovácsoló istenkezek, más égitestekre is átdobták?

A nép az emberi társas létnek legmagasabb, tehát nem fokozható egysége. Plurálisza: nincs. Többsét, a „népek”-et, a nyelvérzék hiánya képezte. „Népek” nincsenek, csak „nép” van, a föld királya.

S ez egy királyon kívül más igazi királya, más igazi szuverénje, nincs is a földnek. Minden más szuverenitás csak visszfénye a nép szuverenitásának, minden más szuverenitás csak kvázi szuverenitás.

Lehet ellensége nép a népnek? Lehet valaki ellensége önmagának? Tudatosan: nem.

Mivel magyarázzuk tehát a nép önmarcangoló háborúit?

A nép királyságának tana még tudat alatt lappang. Tudattá képződésének legfőbb akadálya az a fonák, erőszakos államtudományi (politikai) ideológia, amely a „nép” királyi székébe az „állam”-ot ültetve, a népet szembeállítja egymással és taszítja, végzetes következetességgel taszítja a háborúk véres örvénye felé.

Ez a gyilkos ideológia a nép minden jogával (természetesen a „hadüzenet jog”-ával is) azt az államot ruházza fel, amelyet „uralkodó társadalomnak, „társadalmi magasabbrendű összemélyiség”-nek, „világrend-követelte szükségességének s csak ő tudná, hogy még mi mindennek nevez ki. S ha az egyszerű kinevezésnél megállana; de tovább megy s ezt a furcsa, bonyolult struktúrájú államot, a „haza” fogalmán keresztül, mindenek fölé helyezi — „A haza mindenek felett” — s ezzel életet ad a nacionalizmus politikai ideológiájának.

Hát hiszen ha a földön csak egy „haza” lenne. De sok-sok haza van. Sok-sok ellentettérdekű haza. És mindegyik mindenek felett?

Ez a naivságában is rettenetes tétel valóságos baktériumtelepe a háborúnak. Inficiálja az emberi gondolkozást s ezzel elhárítja a háború útjából a józan ész, az erkölcsi érzés és az életösztön-emelté gátakat. De inficiálja pártfogoltjai, az államot is: saját mindenek-felett valóságának mániákusává teszi s ezzel arra kárhoztatja, hogy nagyra hivatott életét a fegyverkezés alantas gondjaiban és a diplomácia még alantasabb mesterkedéseiben élje ki.

Az állam felszabadításának gondolata tehát, végelemzésben, az állami szuverenitás gondolatának elejtését foglalja magában.

Az ideológiát azonban csak ideológia homályosíthatja el, ez pedig új civilizációt tételez fel. Ekként, bár az új civilizáció árama, egyes jelekből következtethetőn, már megindult; és bár fejtegetéseinkben a nevelés egyik főtenyezője, a szabad sajtó, nyomon követ és nyomon követ

t nevelés másik főtenyezője, az iskola — államon keresztül való — felszabadításának gondolata is: de facto, egyelőre az új civilizáció és a nevelés két főtenyezőjének közreműködésére sem számíthatunk.

Mire számíthatunk tehát? Talán arra, hogy az a tudomány, amely léte adott az „állami szuverenitás” végzetes tanának s ezzel a háború Messzalinájának kerítőjévé vált: saját jóhírneve, a tudomány tisztasága és az emberiség érdekében korrigálja tévedését? Ismerjük az összefüggő kérdések óriás komplexumát és ismerjük a tudományos vizsgálódás útját és módszereit: ha arra várunk, amíg a Tudomány szakácsa a Népszuverenitás főztjét az Idő tálcáján tálalja, a hadieszközök fejlettsége mellett az is megeshetik, hogy a lakoma vendég nélkül marad.

Van azonban az államtudományoknak egy területe, ahol az állami szuverenitás falán már rést ütött a tények logikája. Ha ezt a rést — bár csak annyira — sikerül kitágítanunk (íme, a probléma körülünk örvénylő árjának az a pontja, ahol már „tudatosság”-unk csáklyájának is hasznát láthatjuk) hogy az így támadt nyíláson levegőhöz jut a „népet képviselő összes államoknak az egyes államok felett álló szuverenitása”: nemcsak az állam felszabadításának művét munkáljuk, hanem a háború ellen folytatott vértelen hadjárat egyik jelentős ütközését is megnyerjük.

Ez a terület: a „Nemzetközi jog” területe. Hozzátehetjük, hogy az egyetlen terület, amelyen a béke eszménye, a nacionalizmus politikai ideológiája ellenére is, megközelíthető.

IV.

A nemzetközi jog revíziója.

Gyilkos szatírája a Sorsnak, hogy a háború legörjögőbb Fúriáit éppen abban a korban szabadította az emberiségre, amely kor, kezében a „Nemzetközi jog” modern bibliájával, büszkén hirdette, hogy

„az államoknak a nemzetközi jogon alapuló egyetértése megszabja a hadviselés módjának és eszközeinek határát, amelyen, ha valamelyik állam túllép, szemben találja magát az összes államok együttes akciójával”.

O, ti naiv, jóhiszemű álmodozók, ti, Grotius, Hobbes, Puffendorf, Bluntschli, Wheaton, Philimore meg ti többiek, akik hittetek a hihetetlenben: csak láttátok volna, hogy a világháborúban mint ugrálták át a hadviselő államok ezt a képzeletbeli határt büntetlenül mindannyiszor, ahányszor érdekük kívánta.

S tudjátok-e, hogy mi rántotta ki a nemzetközi jog lába alól a talajt?

A ti gyakorlati érzéketek hiánya, a ti doktrinárságtek, amely megalkotta a „Háborújog”-ot, meghamisította a „Semlegesség” fogalmát s a nemzetközi jogot törvényes garanciák helyett, „Morális biztosítékok”-kal látta el.

Annál csodálatosabb, hogy manapság, midőn a szakirodalomban, de a napisajtóban is annyi szó esik a nemzetközi jog revíziójáról, ez a három legsúlyosabb hiba, észrevétlen marad.

1. Háborújog.

Az a tapasztalat, hogy a háború vörös fonala az emberiség egész történelmén végighúzódik, a háború gondolatát a szükségesség gondolatával kötötte össze. „A háború szükséges rossz”, mondogatták azok, akiknek szükségük volt rá. „Hohó”, kapott a szón a szemfüles jurista, „ha szükséges, akkor jogi szabályozást igényel”. És hozzálátott a „szabályozásihoz. Kinevezte a háborút „jogsegélyének, „jogintézményének és a furcsa kis jogsegély és még furcsább kisjogintézmény fején keresztül, megalkotta a „Háborújog” fogalmát. Érezte ugyan, hogy ez az új „jog” egészen különös fajta és semmiképen sem „faire” jog; hogy erősen hasonlít a nyégyszögű kör anyai nagybátyjához: a jogtalanság jogához; és, hogy a „jog” patinája megszépíti s csaknem kívánatosá teszi a háború undok, förtelmes bestiáját, mert, ha a háború „jog”, akkor a háborúskodás egyszerű „joggyakorlás”: de kétségeit, az „állami szuverenitás” dorongjával, sikerült elhallgattatnia. „Igaz” úgymond, hogy a háború tökéletlen jogintézmény, de viszont az is igaz, hogy — mivel az állami szuverenitás nem tűr idegen beavatkozást — államok jogvitáit, békés megegyezés hiányában, csak fegyver döntheti el”.

„Nem tűr idegen beavatkozást”. De eltúri az összes államok „együttes akció”-ját. És eltúri a háborúban legyőzött államok szuverenitásának korlátozását, esetleg elkobzását.

Bóg, ordít ez az ellentmondás, de hangja elvész a háborújog Tohuwabohujában, ahol jogásznemzedékek nőnek fel annak a Grotiusnak az emlőin, aki „De jure belli ac pacis” című híres művében Puffendorf és Vattel helyeslése mellett nyíltan hirdeti a bestialitás jogát:

„Az ellenség összes alattvalóinak, tehát a betegeknek, a gyermekeknek és az aggoknak fogságbevételére sőt lemészárlása is, — bár erkölcsileg kifogásolható — jogilag megengedett.”

Kegyelmet, ez a kedves ember (hiába, a dzsentlmen, dzsentlmen marad, aki sosem feledkezik meg arról, hogy „Ladies first”), csak a nőknek ad:

„A nők megbecstelenítése jogilag sem engedhető meg.”

A doktrinerek végzetes megtévelyedésével szemben, az igazság, amelynek útjából a revízió sem térhet ki, ez:

A háború, jogi meghatározása szerint: „államok önhatalmú, tehát jogtalan bíraskodása”.

Kriminálisztikai minősülése szerint: „bűnhalmazat (concursum delictorum)”. Monstruózus bűnhalmazat, amelynek tengelye (az előre-megfontolt szándékkal elkövetett tömeges emberölés) körül egy teljes felszerelésű és szabadalmazott pokol kering.

2. Semlegesség.

Ha két embert látok, aki gyilokkal ront egymásnak, minden erőmmel azon vagyok, hogy megakadályozzam a vérontást, mert az az érzésem, hogy ezzel tartozom egymás életére törő embertársaimnak és tartozom önmagamnak, hogy tehát a közbelépés, kötelességem.

Valóban kötelességem? Igen, erkölcsi kötelességem. A törvény nem kényszeríthet rá, de rákényszerít a jóézés és az emberi szolidaritás érzése. Mindkettő ösztönöz, unszol, nógat, hogy közbevessem magamat s erélyes fellépéssel, békítgetéssel, rábeszéléssel, vagy talán egy kellő helyen és időben alkalmazott ökölcsapással próbáljam észreteríteni az őrijöngöket.

Ha államok rontanak egymásnak gyilokkal?

Nos, lássuk, mi történik akkor.

A nem hadviselő államok egyik csoportja (az, amelyik a háborútól mit sem remél), „teljes semlegességét tanusít, ami annyit jelent, hogy ha nem is éppen közömbösen, de tétlenül, ölbetett kezekkel szemléli a vérontást. A második csoportot a „jóindulatú”-nak is nevezett, „nem teljesen semleges”, vagyis amaz államok alkotják, amelyek — a nemzetközi jog szerint — a hadviselő felek valamelyikének, szerződés folytán, részleges segítséget nyújtanak anélkül, hogy a háborúban tényleges részt vennének. (Mintha bizony a „részleges segítség” nem tényleges részvételt jelentene.) A harmadik csoport „szükségképen” semleges. Szükségképeni vagy „örökös”-nek nevezi a nemzetközi jog, a nemzetközi szerződésekkel biztosított semlegességét. Ilyen Svájcnak a bécsi kongresszusi aktával és a nagyhatalmak 1815. nov. 20-ikán kelt nyilatkozatával biztosított semlegessége és ilyen „volt” Belgiumnak az 1831. nov. 15-ikén kelt londoni egyezményben, vajamint Szerbiának az 1856. március 30-iki párizsi szerződésben garantált semlegessége. („Volt” és „Örökös”). Az államok negyedik csoportja fegyvert fog és fegyverrel igyekszik elhárítani a semlegességét fenyegető veszedelmet.

Tehát többféle semlegesség is van?

A józan ész szerint, csak egyféle semlegesség van. Az a semlegesség, amely a háborúban való részvétel tilalmának negatívuma mellett, a háború megakadályozásának, vagy ha ez már lehetetlen, a békés intervenció kötelességének pozitívumát is magában foglalja.

Igen, a semlegesség nemcsak tilalmat, hanem kötelességet is jelent, mert az erkölcsi parancs, amely — az előbbi példában — kötelességemmé teszi, hogy egymás életére törő embertársaim megmentésére minden tőlem telhetőt megtegyek: erkölcsi parancs azokra az államokra is, amelyek más államok élethalálharcának tanúi. Egy államnak sincs joga, hogy a semlegesség palástjába burkolózva, így szóljon: „Ez a ti dolgotok, intézzétek el egymás között.” S ha mégis megteszi, bűnrészessé válik.

Fikció? Lehet, hogy az. De, mindenesetre, oly fikció, amit a

„ráció” is támogat. Ám elmondhatja-e ezt magáról, a nemzetközi jog semlegességének a tana?

Más kérdés az, hogy a semleges államok „békés intervenció”-jának megvan-e a módja és a lehetősége. Ez a kérdés azonban már a „morális biztosítékok” kérdését is érinti.

3. Morális biztosítékok.

A jognak érvényt, a törvény szerez. Feltéve, hogy a jog nem nemzetközi jog, mert ennek érvénye „morális” biztosítékok oltalma alatt áll. Ily biztosítékok: a nemzetközi szerződések (a háború ez örökös „tabula rasa”-i); a „jogérzet” (amely a háborúban egészen másfajta „érzet”-eknek szokott helyet engedni); az a szabadság, hogy az államok jogvitájukat nemzetközi választott bíróságok elé terjeszthetik (persze, tényleg, csak a legkritább esetben terjesztik, inkább csak akkor, amikor a vitás „igény” nem éri meg a háború kockázatát); és az a legfőbb és kétségkívül legmorálisabb szabadság, hogy a vélt jogaikban sértett államok „retorziók”-kal és „represszáliák”-kal élhetnek.

Mi a magyarázata a nemzetközi jog e különállásának?

A törvény fogalma feltételezi a törvényhozó, jogszolgáltató és végrehajtó hatalom fogalmát is. A nemzetközi jog érvényét tehát „törvényes garanciák”-kal csak az esetben biztosíthatnók, ha a földkerekség összes államai közös egyetértéssel alkotnák meg azt az államok felett álló szervezetet, amelynek meg lenne a részállamokra kiterjedő törvényhozói, jogszolgáltatói és végrehajtói hatalma.

Ez az a holtponthoz, amelyről az állami szuverenitás tanán épült nemzetközi jog nem bír elmozdulni. Mert bár „választott bíróságok”-ról, „együttes akció”-ról beszél s ezzel elismeri a szuverenitás korlátozásának lehetőségét, idegenkedik attól a gondolattól, hogy a szuverén állam oly törvényeknek vesse alá magát, amelyek nem tisztán és kizárólagosan az ő legiszlatív akaratából erednek.

A nemzetközi jogot ezen a holtponthoz találta a Világháború. Persze, hogy félretolta az útjából:

— Most majd én beszélek.

És beszélni kezdett az ágyúk, a gépfegyverek és a pokol többi kutyájának a nyelvén.

Midőn pedig elhallgatott az ebszaholás s az embert és istent- gyalázó szörnyűségek dzsungeléből elővánszorgott a Béke, az ügyefogyottat ő is félretolta az útjából:

— Most majd én beszélek.

És beszélni kezdett — a Népszövetség nyelvén.

De a Népszövetség sem mondhat mást, mint amit mi mondtunk: amíg a régi ideológia nem változik, a béke feltételeit a nemzetközi jog revíziójában kell keresnünk és megtalálnunk; erre utal a fejlődés útja és erre utalnak a nemzetközi jognak egyéb területeken

(posta, hajózás, vám, kereskedelem, egészségügy, szegényügy, kiadás, polgári jogsegély, stb.) elért amaz eredményei, amiket figyelmen kívül nem hagyhatunk.

Az iníciatívát, a holtpontra jutott tudomány helyett, a Népszövegetől várjuk, amely az „államok felett álló szervezet” megvalósításának „fait accompli”-jával, a tudományt is revízióra kényszerítheti.

V.

Civitas gentium.

Ha a nevelés két főtényezője, az iskola és a sajtó már szabad (ne feledjük, hogy az iskolát csak az államon keresztül szabadíthatjuk fel): a békegondolat tésztájából akár marcipánt gyúrhatunk.

Mi biztosít arról, hogy a szabad iskola és a szabad sajtó valóban boldogulásunkat fogja munkálni?

Tudatosságunk, amely testünket, a Kultúra gépszárnyaival nem azért emelte égi magasságokba, hogy lelkünket egy lelketlen Civilizáció földsarában hagyja.

Ha a háború arcáról lekerül a tetszetős álca s az emberek egymásban testvéreikre ismernek: megváltoznak az emberi élet feltételei, megváltozik az emberi élet rendje és megváltozik a közszellem is. Új világ keletkezik, amely az emberiség hőroszait már nem a Nagy Sándorokban, Julius Caesarokban és Napóleonokban, hanem a munka titánjaiban látja. Meghal a történelem tanításának hősök kultuszán épült régi szelleme. A história többé nem harcok hősköltevénye lesz, hanem lesz az, aminek lennie kell: „Az élet tanítómestere”. A költészetből kihálnak a Tyrtaeusok és velük hal a harci dal. Ugyan kinek lenne kedve a békének ebben az áldott korában, harcra buzdítani?... Megváltozik az államélet etikája is. Az az etika, amely a jezsuita célszentesítő kazuisztikából táplálkozva, a politikát és diplomáciát oly exterritoriális területként kezelte, amelyre az erkölcs általános (isteni) törvényei nem vonatkoznak. Mit köszönhet a világ ennek a kazuisztikának? A Talleyrandok és Machiavellik szofizmáin kívül? Semmit. Azaz, hogy valamit mégis: azt a felemelő tapasztalatot, hogy gyermekeinek állampolgári filiszter-erényei a legfőbb példaadót, az állampapát, nem kötelezik. Az állampolgár legyen „jó gyerek”; de az állam lehet oly „nagy duhaj” is, aki gyerekének tejes köcsögét a „*Si fecisti, nega*”, „*Fac et excusa*” és „*Divide et impera*” szentháromsága nevében, akkor rúghatja fel, amikor jónak látja.

Viszont a népszuverenitás, a népuralom új ideológiájával nemcsak a kedvező talajt és a fokozatos fejlődés rendjéből áradó történelmi levegőt teremtik meg a civitas gentium számára, hanem megkerüljük a régi ideológiában rejtő azt a veszedelmet, amely Kantot épp akkor készítette visszavonulásra, amikor a civitas gentiummal

célhoz ért. Emellett leszereljük Kantnak azt az aggodalmát is, hogy a Világállam központi hatalma mellett a jelenlegi államkeretek hamarosan kisebb-nagyobb önkormányzatokká sorvadnának; mert bár kétségtelen, hogy ily óriás államszervezet csak rendkívül erős centrális hatalom mellett képzelhető, az is bizonyos, hogy a népuralom korában a legerősebb központi hatalom is csak konstitucionális lehet, ettől pedig nem félhetjük a „jelenlegi államkeretek”-et.

Kényesebb természetű a „honpolgárság” kérdése. A Világállam polgára: világpolgár. Ez a fogalom azonban a mi elgondolásunkban lényegesen különbözik a „világpolgár”-ság mai groteszk („ubi bene, ibi patria”) fogalmától.

Mi — mint már jeleztük — a „nemzeti érzés”-sel is számoluuk.

Világállam és nemzeti államok? Két haza: szülő és közös haza?... Mintha bizony az államok szövetkezésének „Szövetséges államok” néven ismert formációiban (német birodalom, Svájc és főleg az Észak-amerikai Egyesült Államok) nem fedezhetnők fel ez eszmék magvát. S vajjon az „Európai Egyesült Államok”-nak manapság népszerű eszméje, nem ennek a gondolatnak az analógiájából táplálkozik? Ámde, amily bizonyos, hogy az Európai Egyesült Államok megvalósult eszméje édeskeveset lendítene a béke ügyén s országok háborúi helyett csak a világháborút állandósítaná: épp oly bizonyos, hogy ha az Európai Egyesült Államok eszméje megvalósítható, a Világ Egyesült Államai eszméjének megvalósítása már csak „probléma technicum”. A végső cél tehát: *A Világ Egyesült Államai*.

Contradictio in adjecto, hogy ugyanakkor, amikor a nacionalizmussal szálltunk szembe: koncessziókat teszünk a „nemzeti érzés”-nek?

A mi — fájdalom, ezidőszerint még nagyon platonikus — hadüzenetünk, nem a nacionalizmus szellemének, hanem csupán politikai ideológiájának szól. Ha a nacionalizmust sikerül ez ideológia méreganyagától megszabadítanunk, az a rengeteg energia, amely most háborúk vérengző improduktívitasában robban ki, vagy, amit — a jobbik esetben — a háborútól való örökös félelem tart lekötve: felszabadul s a nemzeti államok gazdasági és művelődési, tehát produktív célokot szolgáló grandiózus versenyének válik páratlan erőtényezőjévé.

— Utópia — mondják azok, akik még nem érzik az új civilizáció gyöngye áramát és meg is mondják, hogy miért utópia: — azért, mert három elháríthatlan akadály áll az útjában:

1. Az örökké éber revánseszme;
2. a félelem, hogy az az állam, amely elsőként tár kaput az új áramlatnak, esetleg magára marad, ami a felfegyverkezett államok gyűrűjében: a halál köve;
3. az a tapasztalat, hogy a népuralom rendszerint az ochlokráciát segíti nyeregbe.

— Reális lehetőség, — mondjuk mi, akik tudjuk, hogy

1.a révánseszmét az a gondolat, hogy a nagy, a végleges világ-
rendezést, a történelmi és jogigények felülvizsgálatának szükségképen
kell megelőznie: lefegyverezheti;

2. a félelem, hogy a kezdő állam magára marad, — minthogy
a mi kazánunkat nem az eventualitás gőze, hanem a fejlődés ereje
feszíti — alaptalan: ha eljő az ideje, kaput, minden állam egyszerre tár;

3.az igazi népuralom mentes az ochtokrácia túlkapásaitól, mert
a szeretet hívja életre, a szeretet pedig nem ismeri a „csőcselék”
fogalmát.

Persze, a békéhez vezető út hosszú, fáradságos. Az emberiség
deformált gondolkodásának átgyúrása évtizedeket, talán évszázadokat
vesz igénybe. De épp ez okból nem érthetünk egyet azokkal, akik a
világ képét máról-holnapra fegyverrel szeretnék megváltoztatni. A béke
megvalósításának munkája építő munka s fegyverrel kissé bajos építeni.

Gondoltak-e erre kommunista-testvéreink? És gondoltak-e arra,
hogy a vér beszennyezi azt, amihez ér: legyen az halandó Ember
vagy halhatatlan Eszme?

VI.

Népszövetség.

Bármi hívta életre és bármi tartja fenn: a békelehetőségnek, ez-
időszerint, egyetlen realitása. Aki tehát a Népszövetség ellen támad,
az, a béke egyetlen reális lehetősége ellen támad. Épp ez oknál fogva,
vele szemben még a kritika is csak akkor jogosult, ha jóindulatú.

Hibái, fiatalságának a hibái. Nem szabad ugyan fölöttük szemet
hunynunk, de nem is szabad miattuk elkedvetlenednünk.

Kiforratlan fiatalságának főleg két hibája ötlük szemünkbe.

Az egyik a túlaradó életerő, amely szertelenségekre csábítja. Ma
még a „Lefegyverzés” vad paripáján nyargal, holnap már a „Világ-
parlament” elnöki székében ül. Pedig ösztönösen érzi, hogy a „Le-
fegyverzést a „Lelki leszerelésének kell megelőznie. Enélkül minden
„lefegyverzési tervzet” hiábavaló. Egyrészt, mert a kijátszatástól való
félelem nem engedi, hogy őszinte legyen, másrészt, mert még ha
őszinte is lenne, nem érne cél: elvégre háborúskodni nemcsak ágyú-
val és gépfegyverrel, hanem kaszával, kapával sőt öklünkkel is lehet...
És érzi azt is, éreznie kell, hogy a Világparlament, amely feltételezi
a Világállamot, Kant „civitas gentium”-át: a végső cél és hogy ehhez
csak a fejlődés, az új civilizáció vezetheti el az emberiséget. A Né-
pszövetségnek tehát az a legfőbb feladata, hogy a fejlődés útját egyen-
gesse. És pedig nem ötletszerűen, hanem kiszámított terv szerint.
Ennek a tervnek a főútvonalait, vázoltuk.

A második hiba: a túlságos önbizalom, amely mások bizalmatlanságával szemben, közömbössé teszi.

A tény, hogy bizonyos körök mi jót sem várnak a Népszövetség működésétől, elhallgatnunk és szépítenünk sem szabad.

A bizalmatlanságot azonban, amely a Népszövetség eszméjével azért nem tud megbarátkozni, mert ekszkluzivitást lát benne, a Népszövetség a komoly békeakarattal párhuzamosan leszerelheti:

„A Népszövetségnek, államiságánál fogva, tagja minden független állam. A nem független államok képviseltetéséről, a Népszövetség gondoskodik.”

MINDEN JOG FENNTARTVA.